

DA KRIGEN KOM TIL LILLESAND

Utstilling om andre verdenskrig
med lokalt perspektiv
Lillesand by- og sjøfartsmuseum
sommeren 2020

8. april 1940

Hverdagsliv under krigen
Lokale helter til sjøs og på land
Tidligere krigshandlinger i Lillesand

MS «Rio de Janeiro» synker etter å ha blitt torpedert

Den polske ubåten ORP «Orzel» som senket det tyske troppetransportskipet utenfor Lillesand 8.april 1940

www.lillesandmuseet.com

DA KRIGEN KOM TIL LILLESAND

8. APRIL 1940

MS «Rio de Janeiro» var en lastebåt fra Stettin i Tyskland som ble senket utenfor Lillesand 8. april 1940. Skipet ble brukt som troppetransportskip under andre verdenskrig. Det seilte mot Norge med destinasjon Bergen under «Weserübung-Nord», da det ble senket vest for Justøya av den polske ubåten ORP «Orzel» som var i britisk tjeneste. Skipet var med i den første puljen av invasjonsskip på vei til Norge, og senkningen avslørte nesten de tyske invasjonsplanene dagen før selve invasjonen. Det blir ofte sagt at andre verdenskrig i Norge egentlig begynte i Lillesand.

Politifullmektig Nils Onsrud skjønte at noe var i gjære og varslet det norske forsvar som igjen varslet Stortinget, men ingenting ble gjort før invasjonen var et faktum 9. april 1940.

Matroser bærer sårede fra MS «Rio de Janeiro» i land, 8.april 1940.

Foto: Kristen Tharaldsen/
Fædrelandsvennen. Digital
fargelegging: Niels Damgaard

REAKSJONER PÅ TORPEDERINGEN

De lokale avisene er raskt ute og trykker ekstrautgaver allerede på ettermiddagen, den 8.april. Reuter og Danmarks Radio har nyheten i 19.30-utsendelsen. NRKs nyhets-sendinger, derimot, forteller først om hendelsene i Lillesand kl. 22.05, 10 timer etter torpederingen. Om granskningen av nyhetssendingene den 8. april skriver historiker Hans Fredrik Dahl: «En rapport der hver setning gjenspeiler det menneskelige treghetsmoment i omstilling fra humanitær nøytralitet til vantro krig.»

Både Norges regjering og den statlige nyhetsformidler er ubegripelig sendrektige med å reagere på invasjonen som er i gang. Takket være enkeltmenneskers inngripen, som Oberst Eriksen på Oscarsborg, som ved hjelp av to 50 år gamle kanoner klarer å senke den tyske krysseren «Blücher» i Oslofjorden, når likevel regjeringen og kongefamilien å komme seg vekk. Det blir også gitt beskjed til den norske handelsflåte om å søke engelske havner. Det får en enorm betydning for krigens utfall, som den engelske statsminister Churchill senere sammenlignet med en hær på 1 million soldater.

Visste du at museet i Lillesand har fått tak i nye bilder som ikke har vært offentliggjort i Norge før, til utstillingen? Det gjelder både bilder av «Orzel» og ikke minst av «Rio de Janeiro» som synker. Men også bilder fra krigstiden

www.lillesandmuseet.com

FARLIGE TIDER I LILLESAND KOMMUNE

Rester av en bygdeborg og nedgravde sverd vitner om tider da lillesandere kunne forvente overfall både fra tilgrensende områder og sydfra. «Agderkysten var herjet av krigere» skriver Snorre Sturlason, den første som skrev ned Norges historie. I Middelalderen herjet sjørøvere, og i 1640 stod det et sjøslag inne på havna i Lillesand sentrum mellom hollendere og pirater fra Dunquerque. Lillesands første offisielle innbygger ble da truffet av en kanonkule så «halve hauet falt av». Under Napoleonskrigene slo flere lillesandere seg opp på piratvirksomhet, «kaperfart», og noen ble tatt til fange av engelskmennene. Under 1. verdenskrig omkom mange sjøfolk fra Lillesand, tross nøytralitet, fordi skipene ble truffet av miner.

Vår idylliske kommune har ikke vært forskånet for krigshandlinger, selv om det kan være lett å glemme en vakker sommerdag! Men andre verdenskrig står i en særstilling. Fortsatt lever mange som husker de fem lange krigsårene. Også de som ikke ble rammet av krigshandlinger, merket vareknappheten og den fryktelige lyden av luftvernssirenene. For ikke å snakke om lyden av bombefly.

Rasjoneringsskort fra krigen

VG har laget en oversikt over alle som falt for Norge under krigen fra 1939 – 1945:
https://www.vg.no/spesial/2015/vaare_falne/#nav-trigger

www.lillesandmuseet.com

HVORFOR MOTSTANDSKAMP? HVA VAR DET GODT FOR?

Svaret er at det hadde en enorm betydning.

- Tyskernes frykt for alliert landgang i Norge bandt mange hundretusen tyske soldater i landet. Hadde disse vært tilgjengelige på andre fronter kunne det ha endret krigens utgang.
- Norske handelsskip fraktet varer fra USA til England og Murmansk, som var livsviktig for krigføringen.
- Våre motstandsfolk og krigsseilere og kongens nei viste helt klart hvilken side av krigen Norge var på. Dette kan høres selvsagt ut, men for eksempel for Danmarks vedkommende ble det diskutert om de hadde vist nok motstand mot den tyske invasjonen til å komme på alliert side. Det var en kjent sak at Danmark fungerte som Nazi-Tysklands kornkammer, med god fortjeneste til bøndene. Dansk samarbeidspolitik i de første årene av krigen, forsterket inntrykket av tilpasning og ikke motstand. Dette kunne like godt ha skjedd i Norge om ikke kongefamilie og regjering (og gullbeholdning) hadde kommet seg unna og til England. Vi kunne ha risikert å være blant krigstaperne.
- Det å si NEI til undertrykkelse og okkupasjon, tross en høy pris, gir ryggrad og stolthet. Norge fikk en nasjonalhistorie fra krigsårene som vi, med unntak av jødearrestasjonene, kan være stolte av. Vi stod som nasjon for noe flott. Selv om det også må sies at hovedparten av befolkningen ikke gjorde så mye.

www.lillesandmuseet.com

NOEN KRIGSSKJEBNER

En krigsseiler:

Thorvald August Sverre Messel (1885-1970) fra Høvåg og 5 andre sjøfolk klarte å rømme fra den tyske fangeleiren Port Lyautey i Marokko til Gibraltar i mai 1942. De hadde

laget en seilduksbåt nede i lasterommet på M/S «Nyhorn». Messel var kaptein på S/S «Ringulv», det første skipet som ble tatt i Marokko da Frankrike falt i tyskernes hender

En motstandsmann:

Aanund Tveit (1895-1944) var lærer i Lillesand da krigen brøt ut. Han engasjerte seg tidlig i motstandsarbeidet både i handling og ord: *Vi kan dø for Norge, men svike det kan vi ikke.* Han ble arrestert i begynnelsen av 1943 og

torturert og siden sendt til Grini. Sammen med major Arne Laudal og fire andre ble han skutt 9.mai 1944 under det som senere ble kjent som «Skuddene i Trandumskogen».

En motstandskvinne:

Sigrun Gauslaa (1906-1989) var ansatt i Lillesands-Posten og fungerte som kurér og «postkasse» for Milorg i Lillesands-avsnittet. Gauslaa var en av fem kvinner fra Agder som ble tatt og sendt til Grini

først og deretter konsentrasjonsleiren Ravensbrück i Tyskland i begynnelsen av juni 1943. Hun overlevde og kom hjem med de «hvite bussene» i 1945.

En krigsseiler:

Finn Abrahamson (1905 – 1988) var kaptein fra Høvåg. I krigsårene 1940-45 seilte han i konvoifart i Nordatlanten, hvor han opplevde torpedering av skipet og etterfølgende tysk fangenskap.

I alt 11.963 nordmenn, krigsseilere og motstandsfolk, døde i årene fra 1939 – 1945 som følge av krigen